

KATSAUS

Maria Södö

”Paha tauti on yli koko Suomen maan levinnyt”: Kuppa suomalaisissa lehtikirjoituksissa 1850–1940

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Tämä katsaus keskittyy sanoma- ja aikakauslehdissä käytyyn kuppakeskusteluun 1850–1940-lukujen Suomessa. Lehtien uutisoinnissa painottuivat tiedot kupan leviämisestä, kuppatarkastuksista sekä sukupuolitauteihin liittyvästä lainsäädännöstä. Lehdissä annettiin myös valistusta ja neuvoja sekä varoittavia esimerkkejä kupan leviämistavoista. Sukupuolitautina kuppa oli hyvin stigmatisoiva, sillä kuppaa pidettiin konkreettisena merkinä sairastuneen moraalittomuudesta, välinpitämättömyydestä ja epäluotettavuudesta. Leimautumisen pelko ja sairastumisen häpeä saivat monet salaamaan sairautensa. Hubut ja juorut kuppaan sairastuneista kiersivät toisinaan myös sanomalehtien sivuilla. Synnynnäistä kuppatauti sairastavista lapsista tuli sairauden surullisimmat kasvot. Sanoma- ja aikakauslehdistö uutisoitiin tutkijoiden ponnisteluista löytää keino taudin parantamiseen. Tässä onnistuttiin 1940-luvulla, kun kupan parantava penisilliiniboito otettiin Suomessa laajamittaiseen käyttöön.

Sanoma- ja aikakauslehti, kuppa, kupan hoito, kupan leviäminen

FM Maria Södö, Oulun yliopisto, maria.sodo@student oulu.fi

Johdanto

Nuo inhottavat, taudin ruhjomat muodot muistuttavat meille joka hetki, että meistäkin saattaa tulla nenättömiä ja huulettomia: tauti on levinnyt joka kylään, ja tuntuu kuin sen basillit lentelisivät ilmassa.¹

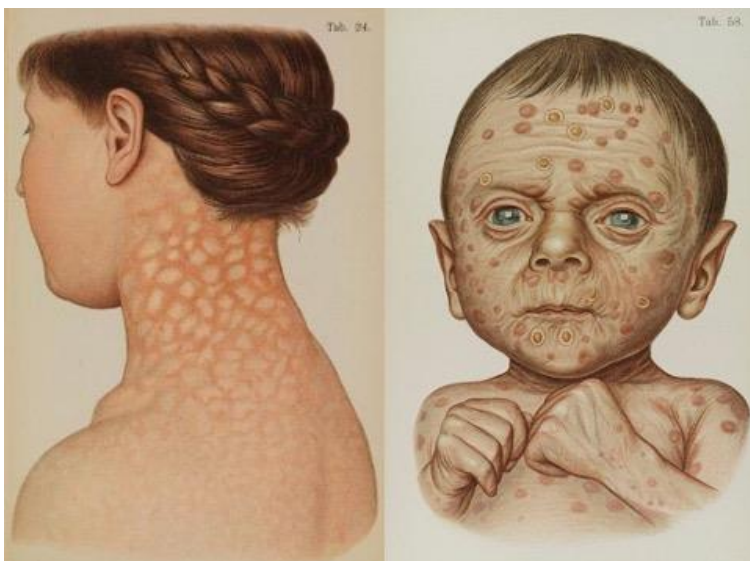
Tämä katsaus kokoaa yhteen suomalaisten historioitsijoiden tutkimustuloksia kupan esiintymisestä, torjuntakeinoista sekä yhteiskunnallisista vaikutuksista Suomessa. Artikkelin tärkeimpinä lähteinä ovat Kirsi Vainio-Korhosen teos *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa* (2018),

Oiva Tupeisen teos *Kuppa. Kuninkaan ja kerjäläisen vitsaus* (2012), Heikki Vuorisen teokset *Taudit, parantajat ja parannettavat* (2012), *Tautinen Suomi 1851–1865* (2006) ja *Tauti(n)en historia* (2002) sekä Mika Kallioisen teos *Rutto & Rukous. Tartuntataudit esteellisen ajan Suomessa* (2005). Artikkelissa hyödynnetään myös kirjallisuudentutkija Agneta Rahikaisen teosta *Smittans rike. Om syfilis i konst, kultur och kropp* (2021) sekä lääketieteen ja kirurgian tohtori Arno Forsiuksen kotisivuja² lääketieteen ja terveydenhuollon historiasta. Artikkelissa kuppaa tarkastellaan aikalaisten näkökulmasta sanoma- ja aikakauslehtien kuppiaan liittyvien kirjoitusten pohjalta. Aineistoa etsittiin Kansalliskirjaston digitoidusta arkistosta hakusanalla *kuppatauti*. Haku kohdistui aikavälille 1.1.1850–31.12.1949. Tarkempaan lähilukuun valikoitui reilut 120 artikkelia. Ensimmäiset maininnat kupasta ovat 1850-luvulla, mutta varsinainen kuppakeskustelu käynnistyi Suomessa vasta 1860-luvulla. Pääosa hakutuloksista sijoittuu 1890–1920-luvuille. Tarkastelujaksolla kuppamaininnat päättyvät 1940-luvulla.

Kuppa tarttuu yleisimmin sukupuoliyhdyntäessä limakalvo- ja ihorikkoutumien välityksellä.³ Kuppa voi tarttua lisäksi äidistä kohdussa kehittyvään lapseen ja sairastuneen käyttämien esineiden tai kosketuksen kautta.⁴ Kupan ensioireet puhkeavat noin kolme viikkoa tartunnan jälkeen. Silloin imurauhaset turpoavat ja tartunta-alueen iholle ilmaantuu haavoja. Kuumetta, huonovointisuutta ja päänsärkyä voi esiintyä. Kupan toinen vaihe alkaa muutama kuukausi tartunnan jälkeen. Silloin ihoon nousee läiskäistä ihottumaa, haavoja sekä kyhmyjä. Ihon pigmenttikatoa tavataan erityisesti kaulan alueella. Useimmilla on hiusten ja parran lähtöä.⁵ Iho-oireet saattavat uusiutua seuraavan viiden vuoden aikana.⁶ Kolmanneksella sairastuneista kuppa etenee noin 5–30 vuoden kuluttua myöhäisvaiheen kupaksi. Myös kupan kolmannessa vaiheessa sairastuneella on haavoja ja muita iho-oireita.⁷ Kallon ja pitkien luiden luustotuhoja esiintyy noin 10–20 prosentilla sairastuneista.⁸ Kuppa voi luumuutosten lisäksi tuhota rustoa. Siksi sairastuneilla voi olla nenänselän luhistumista, kitalaen syöpymistä sekä vaikeita nivelmuutoksia. Kuppa voi aiheuttaa erilaisia sydän- ja verisuonisairauksia.⁹ Kolmannen vaiheen kuppiaan voi liittyä myös neurosyfilis, joka vaikuttaa aivoihin ja selkäyttimeen. Neurosyfilis voi aiheuttaa esimerkiksi masennusta, psykoosia, dementiaa, aivojen pehmenemistä, selkäydinkatoa, kehon liikkeiden koordinoitongelmia ja näön heikkenemistä.¹⁰ Selkäydinkato, aortan tulehdus ja aivojen pehmentyminen johtavat sairastuneen hitaaseen kuolemaan noin 20–30 vuotta tartunnan saamisesta.¹¹

Kuppa laajasti vaihtelevat oireet vaikeuttivat kupan tunnistamista muista sairauksista.¹² Kuppa sekoittui erityisen helposti kahteen muuhun sukupuolitautiin tippuriin (*gonorrhoea*) ja pehmeään sankkeriin (*ulcus molle*). Näitä pidettiin pitkään myös kupan eri muotoina.¹³ Tippuri tunnistettiin omaksi

sukupuolitautikseen 1840-luvulla¹⁴ ja pehmeä sankkeri 1800-luvun puolivälissä.¹⁵ Kuppa sekoittui toisinaan myös ihosairauksiin, kuten psoriakseen, vaa-pukkasyylätautiin tai iholeishmanioosiin. Myöhäisvaiheen kuppa voi muistuttaa pitkälle edennyttä lepra, joissa *Mycobacterium leprae* -bakteeri on ehtinyt

Kuva 1a (vas.). Kupan aiheuttamia iho-muutoksia. Kuva 1b (oik.). Synnyttäjästä kuppaa sairastavan lapsen iho on ryppyinen ja märkärakkeloiden peittämä. Kuvat: Franz Mracek, *Atlas of Syphilis and the Venereal Diseases* (1898). Wellcome collection.

tehdä muutoksia kasvojen alueelle.¹⁶

Suomen kuudessa lääninsairaalassa oli vuonna 1816 reilut tuhat kuppasairasta.¹⁷ Kupan aiheuttamia haavoja ja ihottumaa hoidettiin iholle levitettävällä sianihnan ja elohopeaspriin seoksella sekä desinfioivalla kloorivedellä. Sisäisessä elohopeahoidossa käytettiin elohopeapillereitä ja elohopeaspriitä.¹⁸ Lihakseen pistettävä elohopearuiske otettiin käyttöön 1850-luvulla. Elohoepahoito oli äärimmäisen kivulias ja aiheutti esimerkiksi ripulia, ikenien märkiviä haavoja, hampaiden irtoamista, oksentelua, munuaisvaurioita sekä syljen eritystä. Oireiden voimakkuuden ajateltiin kertovan hoidon tehokkuudesta. Kivuliaan hoidon tehoamisesta ei ollut kuitenkaan takuita, ja kupan oireet saattoivat palata vuosikymmenten kuluttua.¹⁹ Arvioiden mukaan vain noin yksi sadasta elohopeakuurilla olleesta todella parantui. Osa hoidettavista sairastui elohopeamyrkytykseen, joka saattoi johtaa kuolemaan.²⁰

Kun lääkintöhallituksen esimies ja Turun akatemian professori Gabriel von Bonsdorff (1762–1831) teki Suomessa tarkastusmatkan, hän totesi järkytyksekseen kuppaa esiintyvän koko maassa.²¹ Lääkintäviranomaisilla oli jo selkeä kuva siitä, ketkä levittivät sukupuolitauteja. Tämän leiman saivat erityisesti kaupunkien prostituoidut. On arvioitu, että noin kahdeksan seksityöläistä kymmenestä sairasti kuppaa. Koska erityisesti armeijat ja laivastot muodostivat huomattavan asiakaskunnan, myös heistä tuli keskeinen huomion kohde. Valtiovalta piti silmällä lisäksi markkinoille saapuvia kauppiaita ja kaupustelijoita, liikkuvia kerjäläisiä, kisällejä, oppipoikia, porvareiden renkiä, ravitsemusliikkeiden ja ravintoloiden naistyöntekijöitä. Maaseudulla kuppaa esiintyi tukinuittajissa sekä julkisten rakennustöiden, sahojen ja ruukkien työläisissä.²²

Valvontaa ja valistusta 1800-luvun Suomessa

72

Suomen valtiovalta teki lääkintäviranomaisten kanssa useita toimenpiteitä kupan leviämisen estämiseksi. Suomen piirilääkärit veloitettiin vuodesta 1810 lähtien suorittamaan kuppataarkastuksia niissä pitäjissä, joissa epäiltiin esiintyvän tartuntaa. Tarkastukseen kuului taudin merkkien etsiminen ihosta sekä suun ja sukuelinten limakalvoilta. Tarkastuksissa sairastuneiksi todetut lähetettiin saamaan ilmaista hoitoa lääninsairaaloihin. Tarkastukset laajennettiin vuonna 1811 laivojen miehistöihin, sotaväkeen sekä vankiloiden ja työlaitosten naisiin. Kaupunkien seksityöläisten sekä ravitsemusliikkeiden ja ravintoloiden naistyöntekijöiden tuli hankkia itselleen säännöllisesti uusittava terveystodistus. Kaupparengit, maakauppiat ja naiskaupustelijat tarvitsivat terveystodistuksen kulkulupaa varten. Vuonna 1837 kuppataarkastuksen välttäneiden tuli toimittaa valtion viranomaisille todistus terveydentilastaan. Piirilääkärit määrättiin vuodesta 1838 lähtien lähettämään läänin kuveröörille kuukausittain lista sukupuolitautia sairastavista henkilöistä. Nimilistoja verrattiin lääninsairaaloiden ja parantoloiden sairaspäiväkirjoihin, jotta kaikki hoitoa välttelevät saataisiin hoidettua.²³ Venäjän sisäministeriö vahvisti vuonna 1844 ohjeet sekä bordellien pitämiseen että bordelleissa työskentelevien hygieniavaatimuksista.²⁴

Kuppataarkastusten lisäksi kansan valistamista pidettiin tärkeänä keinona kupan leviämisen hillitsemisessä. Lääkäri ja Turun akatemian professori Josef Pippingsköld (1760–1815) kirjoitti vuoden 1814 almanakkaan liitekirjoituksen *Kupan, Paban taudin eli Fransuusin tundemisesta ja välttämisestä*.²⁵ Kirjoituksessa kupan varoitettiin leviävän sukupuoliyhdynnän lisäksi imetyksen, kuppauksien, suutelemisen, saunomisen sekä kuppasairaiden kanssa yhteisesti käytettyjen astioiden, vaatteiden ja kankaiden välityksellä. Kansaa kehoitettiin yleiseen puhtauteen, siivoon ja saastattomaan elämään sekä varomaan kuljeskelevia ja vieraita ihmisiä. Nuorukaisille annettiin lisäksi ohjeeksi: ”Hillitkäätkäät himonne ja karttakaat hekumallisia ja haurellisia vaimoihmissi!”²⁶ Myös papisto saarnasi kirkkoissa syntisen ja hulvattoman elämän haitallisuudesta ja luki viranomaisten laatimia kuulutuksia ja ohjeita.²⁷ Kajaanin

piirilääkäri Elias Lönnrotin (1802–1884) kirjoittama *Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri* (1838) oli ensimmäinen suomalainen lääkekirja. Kirjassaan Lönnrot huomauttaa almanakasta tuttuun ohjeiden lisäksi myös piippujen yhteiskäytön levittävän kuppaa. Taudin leviämisen estäminen katsottiin olevan perheen elättäjien tehtävä.²⁸ *Koti-Lääkäri* oli erittäin suosittu kirja, sillä siitä otettiin kolme uusintapainosta vuosina 1839–1867.²⁹

Valvonnasta, tarkastuksista ja valistuksesta huolimatta kuppatapausten määrä jatkoi Suomessa kasvuaan. Kupan tautiesiintymisen huippu sijoittuu 1870-luvulle. Silloin sairaaloissa hoidettiin vuosittain noin 8 600 kuppasairasta. Suuriin kuppalukuihin olivat vaikuttaneet vuosien 1866–1868 nälkä- ja tautikaudet sekä vuoden 1867 katovuotta seurannut väestön liikehtiminen. Kuppa oli levinnyt tehokkaasti kanavien, satamien ja muiden valtion suurten rakennusurakoiden mukana kaupunkien ulkopuolelle.³⁰ Yksi syy kupan leviämiseen oli myös huono hygienia. Tanskan lääkevirasto arvioi, että Suomessa oli 1860-luvulla eniten kuppatapauksia koko Euroopassa.³¹ Seksityöläiset määriteltiin vuoden 1865 joutolaisasetuksessa irtolaisiksi. Irtolaistuomion saaneet olisi pitänyt lähettää mahdollisen kuppahoidon jälkeen köyhäintaloon tai yleiseen työhön ojennuslaitokseen tai kehruhuoneeseen. Suomalaistutkijoiden mukaan seksityöläiset kuitenkin selvisivät kiinnioista usein kuppatautitarkastuksella ja kehotuksesta työpaikan hankkimiseen.³²

Senaatti pyysi vuonna 1866 lääkintätoimen pääjohtajalta Knut Felix von Willebrandilta (1814–1893) lausuntoa sukupuolitautilien yleisyydestä ja toimenpiteistä kupan kukistamiseksi. Willebrand listasi leviämisen syiksi kupan vaikean diagnosoinnin, taudin oireettomat vaiheet, kansan tietämättömyyden ja välinpitämättömyyden, kuntien hitauden sairastuneiden hoitoon lähettämiseen, sairaaloiden ja parantoloiden sietämättömät olosuhteet, prostituution sekä siveellisen kurin höltymisen. Keinoiksi kupan ehkäisemiseksi Willebrand ehdotti ilmaiseksi jaettavia valistuskirjasia, mahdollisuutta kotihoitoon lääkärin valvonnassa, matkustelevaisten ja kiertelevien henkilöiden tiheää tarkastusta, sairastuneiden jälkitarkastuksia, kupan tietoisesta tartuttamisesta rankaisemista sekä sairaalahoitomaksun perimisen niiltä, jotka eivät olleet hakeutuneet hoitoon.³³ Senaatti ryhtyikin moniin toimiin Willebrandin lausunnon perusteella.

Lääkintäylihallitus julkaisi vuoden 1869 loppupuolella valistuskirjassaan *Varoitus ja neuvo pahaan tautia vastaan*.³⁴ Kirjassaan alussa todetaan, että: ”paha tauti, - - joka alkunsa saa haureudesta, irstaudesta, törkeästä ja siivottomasta elämästä, on jo valitettavasti yli koko Suomen maan levinnyt.” Kirjassa kuvataan tyypillisen kuppatautitartunnan tarina. Tarina kertoo humaltuneesta nuoresta miehestä, joka markkinoiden riehakkaassa tunnelmassa saa kupan ”haureelliselta naiselta”.³⁵ Alkoholin kulutuksen nähtiin lisäävän sukupuolitauteihin sairastumisen liittyvää riskikäyttäytymistä.³⁶ Lääkärit suhtautuivat alkoholinkäyttöön tuomitsevasti, sillä juopottelu yhdistettiin siveettömyyden lisäksi kurjuuteen, väkivaltaan ja moniin muihin terveysongelmiin.³⁷ Kotiin palattuaan tarinan nuori mies huomaa sairastuneensa, mutta ei kerro tartunnasta muille, ja lopulta koko talonväki saa tartunnan. Naimisiin mentyään mies tartuttaa kupan vaimoonsa sekä syntymättömään lapseensa, ja näin tarina sai varsin surkean päätöksen.³⁸

Suomessa lisättiin 1870-luvulla sukupuolitauteihin sairastuneiden sairaalapaikkoja, sillä kuppaan sairastuneet haluttiin eristää muista sairaaloiden potilaista.³⁹ Sukupuolitauteja oli hoidettu Helsingissä, Turussa, Tampereella, Hämeenlinnassa, Viipurissa, Mikkelissä, Kuopiossa, Vaasassa ja Oulussa.⁴⁰ Vuonna 1876 parantoloita oli lisäksi Porissa, Sortavalassa, Heinolassa, Savonlinnassa, Joensuussa, Vaasassa, Jyväskylässä, Kajaanissa ja Tohmajärvellä. Hoidettavana oli yhteensä kuppapotilasta 4 997.⁴¹ Sukupuolitautilien hoitokustannuksista vastasivat kunnat. Hoitokustannukset olivat monille kunnille iso rasite, kuten seuraavasta lukijakirjeestä käy ilmi: ”se maksaa meidän kunnalle tänä vuonna tuhansia markkoja, kun aina on läänin sairashuoneella semmoisia ja kohta rätinki perästä.”⁴² Sukupuolitautilien

hoito muutettiin syksyllä 1875 maksulliseksi.⁴³ Vuosina 1876–1878 päivämaksu oli 0,5 markkaa.⁴⁴ Hoito oli varattomille ilmainen, tosin heillä tuli olla papin tai kunnallislautakunnan esimiehen kirjoittama varattomuustodistus. Vuonna 1876 ohjeistukseen lisättiin, että maksuvapautta harkittaessa tulisi varattomuuden lisäksi tarkastella sairastuneen henkilön kykyä selviytyä hoitomaksuista. Kupan levinneisyydestä haluttiin myös entistä tarkempia tietoja. Lokakuusta 1877 lähtien lääkintätoimen ylläpito laati vuosittaiset selvitykset sekä tarkat ja täydelliset tilastot sukupuolitautien esiintymisestä koko maassa.⁴⁵

Kaupunkien riskiryhmien kuppataarkastuksiin tehtiin muutamia muutoksia 1870-luvulla. Suomalaisten merimiesten kuppataarkastukset päätettiin lopettaa kesällä 1874.⁴⁶ Lisäksi keisarillinen julistus vuodelta 1875 antoi tarkemmat ohjeet prostituoitujen tarkastamisesta. Huolena oli seksityöläisten seuralaisten tartuntariski.⁴⁷ Kaupunkien tuli luoda ohjesääntöjä tarttuvien tautien leviämisen estämiseksi sekä tarkastaa säännöllisesti prostituoituja sukupuolitautien varalta.⁴⁸

Näin tehtiin Helsingissä, Oulussa, Vaasassa, Viipurissa, Tampereella ja Kuopiossa.⁴⁹ Ohjesääntöinen prostituutio herätti Suomessa paljon julkista keskustelua, sillä määräys oli ristiriidassa vuoden 1734 rikoslain kanssa, jossa todetaan, että: ”naiset, jotka sellaisissa huoneissa antautuvat haureuden välikappaleiksi, otetakoot kohta kiinni ja pantakoot vankeuteen, ja tuomittakoot sitten, rikoksensa mukaan, sakkoihin tahi yleiseen työhön.”⁵⁰ Osa prostituutiokeskusteluun osallistuneista piti järjestelmää mahdollisuutena harjoittaa siveetöntä elämää, joka ”on samalla ristiriidassa niiden kristinuskon perustotuksien kanssa, jotka meidän yhteiskunnallamme owat elämän ohjeita.”⁵¹ Osa taas harmitteli sitä, että kustannukset seksityöläisten tarkastuksista ja tulivat yhteiskunnan maksettavaksi.⁵² Ohjesääntöiseen prostituutioon liittyi myös kaksinaismoralismin ongelma, sillä tarkastukset ja rangaistustoimenpiteet kohdistettiin pelkästään seksityötä tekeviin naisiin. Vuonna 1884 perustettu Suomen Naisyhdistys otti ohjesääntöisen prostituution poistamisen tavoitteekseen. Naisyhdistys jätti lakialoitteita talonpoikais- ja aatelissäätöjen miesten avulla valtiopäivien käsiteltäväksi.⁵³

Senaatti asetti vuonna 1888 tehtyjen lakialoitteiden vuoksi komitean tutkimaan voimassa olevia prostituution ja veneristen tautien määräyksiä. Komitea kokosi aineistoa piirilääkäreiltä, kaupungeista ja maalaiskunnilta.⁵⁴ Komitea pyysi lausuntoa myös Suomen Lääkäriseuralta. Seuran antaman lausunnon mukaan prostituution valvominen oli tarpeen, sillä ”Olisi sulaa hulluutta - - lakkauttaa suuremmissa kaupungeissamme nykyään voimassa olevaa ohjesääntöisyyttä, ellei voida muita tehokkaita toimia panna sen sijaan.”⁵⁵ Prostituutiokomitean mietintö valmistui vuonna 1891. Komitean lausunnon

Kuva 2. Elohopeaa oli käytetty kupan hoidossa jo 1500-luvulta lähtien. Elohopeaa markkinoitiin useissa eri muodoissa, kuten voiteina, pillereinä ja nesteinä. Elohopean injektiohoidot otettiin käyttöön 1850-luvun puolivälissä. Kuvassa on italialainen elohopeapillerirasia 1700-luvulta. Kuva: Wellcome Collection.

mukaan niiden henkilöiden, joiden epäiltiin levittävän sukupuolitauteja, tulisi hankkia itselleen terveystodistus tai suostua kuppataarkastukseen. Lääkäreiden tulisi selvittää tartunnan alkuperä ja ilmoittaa niistä kaupunki- ja piirilääkärille. Sukupuolisairautta sairastavien hoito tulisi järjestää niin, ettei kuppiaan sairastuneiden henkilöllisyys tulisi ulkopuolisten tietoon. Tämä estäisi sen, ettei häpeä estäisi kuppiaan sairastuneita hakemasta hoitoa.⁵⁶

Vuonna 1894 vahvistettiin keisarillinen asetus sukupuolitautilien vastustamisesta. Asetuksessa määrättiin, että poliisiviranomaisten tuli pitää silmällä haureudelle alttiita henkilöitä. Jokaisen yksittäisen henkilön tuli poliisiviranomaisen pyynnöstä pystyä todistamaan lääkärintodistuksella olevansa terve tai alistua lääkärin tarkastettavaksi. Kuljeskelevien ja matkustelevien henkilöiden tuli hankkia omakustanteisesti todistus terveydentilastaan.⁵⁷ Teollisuuslaitoksissa ja muissa samankaltaisissa laitoksissa ja hankkeissa työskenteleviltä voitiin myös vaatia terveystodistusta. Näistä kustannuksista vastasi kuitenkin työnantaja.⁵⁸ Vaikka asetus jätti voimaan ohjesääntöisen prostituution, vuoden 1889 rikoslaki määritteli prostituution harjoittamisen rikokseksi: ”Nainen, joka sellaisessa huoneessa taikka muuten yleisesti antautuu haureuden välikappaleeksi, rangaistakoon wankeudella korkeintaan kahdeksi vuodeksi.” Rikoslakiin kirjattiin myös rangaistus kuppataudin levittämisestä: ”Jos se, joka tiesi itsensä kuppataudin saastuttamaksi, luwattoman sekaannuksen kautta on tartuttanut taudin toiseen; rangaistakoon kuristuhuoneella tahi wankeudella korkeintaan kahdeksi vuodeksi.”⁵⁹

Sanoma- ja aikakauslehdissä muistutettiin ajoittain siitä, miten helposti ja huomaamattomasti kuppa saattoi tarttua. Siveellinen käytös oli parhain keino sukupuolitautilien välttämiseen. Ihmisiä neuvottiin myös ”warowaisuuteen kaikissa niissä paikoissa, joissa tuntemattomien kanssa ollaan tekemisissä, erittäinkin sellaisissa paikoissa, joista ruokaa ja juotavaa naittawaksi annetaan.” Erityisesti työmiesten ja renkien suhteen tuli olla varovainen, sillä esimerkiksi erään talollisen kahdeksanvuotias poika oli saanut tartunnan renkipojasta, ja lopulta kuppa oli levinnyt koko perheeseen.”⁶⁰ Silmäkatsojanaisia tuli myös varoa, sillä eräs kuppataartunta oli saanut alkanut silmäkatsojan kielestä roskan poistaminen yhteydessä.⁶¹ Sanoma- ja aikakauslehdissä korostettiin sitä, että erityisesti pienet lapset tuli pitää turvassa. Lapsia ei tulisi antaa esimerkiksi vieraan naisen imetettäväksi tai suudeltavaksi.⁶² Äidin tulisi antaa pienet lapsensa vain luotettavien henkilöiden hoidettavaksi. Lasten ei esimerkiksi tulisi antaa ”paljain jaloin käwellä sylkisellä lattialla”. Kodin siisteyteen tuli kiinnittää myös huomiota: ”Saunassa on lauteet huolellisesti pestävät jokaisen kylpijän jälkeen. Hywä olisi, jos kullakin olisi oma wuoteensa.”⁶³ Sanomalehdissä uutisoitiin toisinaan varsin merkillisiä teitä saaduista kuppataartunnoista. Esimerkiksi kuppataartunnan epäiltiin tuulleen pieneen poikaan rahoista, ”joita hän on pitänyt suussaan.”⁶⁴ Venäjällä muutamien kuppataartuntojen arveltiin tulleen valmiiksi kääryistä savukkeista, sillä tehtaan työväessä oli ollut kuppataudin kantajia.⁶⁵

Seksuaalikasvatusta ja uusia lääkkeitä 1900-luvun Suomessa

Lehdissä kirjoiteltiin 1900-luvulla edelleen runsaasti varoittavia tarinoita kupan välillisestä leviämisestä. Koska kukaan ei ollut täysin turvassa tartunnalta, jokaisen kansalaisen kuului olla tietoinen sukupuolitaudeista. Kuppatautisen käyttämiä esineitä, kuten paperosseja, partaveitsiä, ruokailuvälineitä, juoma-astioita, pyyhinliinoja sekä vuode- ja pitovaatteita, ei pitänyt muiden käyttää.⁶⁶ Kupan saattoi saada niinkin tavallisesta tavasta kuin kynän pureskelusta, jos ”tautia sairastava saman tavan omaava on pitänyt suussaan.” Kuppa pystyi tarttumaan myös parturissa, jos parturi oli puhdistanut veitsensä huolimattomasti.⁶⁷ Keskustelua käytiin myös ehtoollisesta käymisen turvallisuudesta, sillä perinteisesti ehtoollisviini ja -leipä nautittiin yhdessä. Asiaa oli pohdittu aikaisemmin myös muissa Pohjoismaissa.⁶⁸

Huoli ei ollut turha, sillä erään ravintolan tarjoilijan kerrottiin saneen kupan ensihaavan huuleensa, koska hänellä ”oli tapana juoda asiakkaansa lasista siihen jäänyt tilkka viiniä.”⁶⁹ Kertoipa eräs nuori sairaanhoitajan saaneensa kupan yhdestä suudelmasta talvella rohtuneiden huulten kautta.⁷⁰

Tarinoiden lisäksi lehdissä mainostettiin myös muutamia valistuskirjoja. Esimerkiksi professori Gösta Beckerin ja tohtori A. M. Ritalan teoksesta *Kodin lääkärikirja: neuvonantaja terveille ja sairaille* (1905) tuli erittäin suosittu suomalaiskotien tietokirja, ja kirjasta otettiin kuusi uudistettua painosta vuosien 1905–1939 aikana.⁷¹ Toinen lehdissä paljon mainostettu kirja oli professori Paavo Pirilän kirjoittama *Tarttuvista sukupuolitaudeista ja niiden ehkäisemisestä* (1922).⁷² Kirjan uusintapainosta *Terveysopillista kirjallisuutta* (1927) mainostettiin lehdissä erityisesti nuorisolle, joilla ”sukupuolitunteen voima” oli yleisesti tunnettu.⁷³

Lääketieteen keksinnöt antoivat heti 1900-luvun alussa toivoa kupan kukistamisesta. Vuonna 1903 Émile Roux (1853–1933) ja Élie Metchnikoff (1845–1916) kertoivat onnistuneensa istuttamaan kupan simpanssiin.⁷⁴ Tämä mahdollisti kupan tutkimisen eläinkokeiden avulla.⁷⁵ Fritz Schaudinn (1871–1906) ja Erich Hoffmann (1868–1957) löysivät kuppataudin aiheuttavan *Treponema pallidum* -spirokeettabakteerin vuonna 1905.⁷⁶ Élie Metchnikoff oli ”todistanut tämän kokeiluilla apinoihin, joihin hän tartutti myrkytyksen ihmisestä.”⁷⁷ Löytö oli varsin merkittävä, sillä ”tästä lähtien voidaan helposti erottaa syfiliittiset oireet muista, jotka niin usein owat niiden kaltaisia, tekemällä pikaisen bakteriologisen tutkimuksen haawaeristymistä.”⁷⁸ August Wassermann (1866–1925) kehitti vuonna 1906 verikokeen, jolla kuppa oli mahdollista tunnistaa taudin oireettomassa vaiheessa.⁷⁹ Koe saattoi tosin antaa virheellisen negatiivisen testituloksen pitkään kuppaa sairastaneille henkilöille, jos kuppabakteeri ei vaikuttanut sillä hetkellä tutkittavan vereen.⁸⁰ Suomalaislehdistö uutisoi vuosina 1906–1908 muutamaa otteeseen kuppataartunnan estävän tai parantavan hoidon keksimisestä. Esimerkiksi Roux ja Metchnikoff ilmoittivat keksineen kalomelista elohopeasalvaa valmistetun tartuntaa estävän voiteen. Voidetta tuli hieroa ihoon 1,5 tunnin kuluessa mahdollisesta tartunnasta.⁸¹ Eräs nuori lääkäri testasi salvaa huonoin tuloksin, sillä kupan oireet ilmestyivät kokeilijaan neljän kuukauden kuluttua tartunnasta.⁸² Eurooppalaiset tutkijat testasivat kuppatautia sairastaviin myös muu muassa atoxyliä, kiniiniä ja lymfaa.⁸³

76

Samaan aikaan Suomen sanoma- ja aikakauslehdistössä keskusteltiin varsin vilkkaasti ohjesääntöisen prostituution poistamisesta. Terveystieteiden ammattilaiset pitivät ohjesääntöistä prostituutiota toimivana keinona taudin leviämisen estämisessä. Lisäksi ”suuri yleisö pelkää näitä naisia ja sen tähden säädetään heitä warten poikkeuslaki.”⁸⁴ Helsingin Valkonauha⁸⁵, Suomen Naisyhdistys ja Naisasialiitto Unionin⁸⁶ tekivät vuonna 1906 anomuksen senaatille ohjesääntöisen prostituution lakkauttamisesta. Anomukseen he liittivät yli 10 000 kansalaisen allekirjoittaman adressin.⁸⁷ Senaatti päätyikin lakkauttamaan ohjesääntöisen prostituution vuonna 1907.⁸⁸ Käytännössä ”päättöksen perusteella tulevat m.m. Helsingissä, Wüipurissa, Turussa ja Tampereella ennakkotarkastukset lakkautettawiksi. Toinen tärkeä muutos tulee olemaan siinä, että järjestyspoliisin tehtävät - - siirtyvät asianomaisille terweyshoitolautakunnille.”⁸⁹ Suurta muutosta ohjesääntöisen prostituution lakkauttamisella ei kuitenkaan käytännössä ollut. Helsingin bordellit suljettiin kuitenkin vuonna 1908.⁹⁰

Suomalaislehdistö uutisoi laajasti vuonna 1909 Paul Ehrlichistä (1854–1915), joka ilmoitti keksineensä kupan parantavan yhdisteen yhdessä työparinsa Sahachiro Hatan (1873–1938) kanssa. Salvarsan-nimellä tunnetuksi tullut yhdiste oli arfenamiinin kemiallinen johdannainen, jota käytettiin ruiskeina kupan hoidossa.⁹¹ Hoito näytti tehoavan tehokkaasti varsinkin ensimmäisen ja toiseen vaiheen kuppaan.⁹² Lääkärit ylistivätkin Salvarsanin tehoa: ”Kuiwa kertomus ei woi kuwata sitä waltawaa vaikutusta jonka aiheuttaa parantumisen muutamissa päiwissä ankarasta, kuukausia jopa wuosiakin kestäwästä taudista.”⁹³ Salvarsal-hoidon todettiin toimivan myös synnynnäistä kuppatautia sairastavien

vauvojen hoidossa: ”harmaan kalpea, kuihtunut sekä kasvoiltaan ukkomainen” vauva muuttui ”punaposkiseksi, huusi toisten lasten tawoin ja otti rintaa.”⁹⁴ Muutos tapahtui kolmessa päivässä.⁹⁵ Salvarsania kokeiltiin myös kolmannen vaiheen kuppapotilaisiin, ja yhdisteen uutisoitiin jopa parantavan neurosyfiliksen.⁹⁶ Myöhemmin kuitenkin todettiin, ettei hoito ollut tehokas enää siinä vaiheessa, kun kuppa oli ehtinyt tehdä muutoksia aivoihin.⁹⁷ Ehrlichin lääke kuitenkin paransi kupan kolmannen vaiheen iho- ja luumuutoksia.⁹⁸

Ehrlichin yhdistettä jaettiin ilmaiseksi kokeilukäyttöön niille lääkäreille, jotka sitoutuivat lähettämään tarkat tiedot jokaisesta käsittelemästään potilaasta.⁹⁹ Helsingin yliopiston iho- ja sukupuolitautilin professori Jaakko Karvonen (1863–1943) matkusti Saksaan tutkimaan tuotetta ja hankkiakseen sitä Suomeen.¹⁰⁰ Toukokuussa 1912 Salvarsan-hoitoa oli saanut Suomessa 134 kuppaan sairastunutta.¹⁰¹ Lääkkeen maailmanlaajuisen testauksen edetessä ilmeni, että suuret toiveet ja odotukset Salvarsanista olivat olleet liian optimisia: vaikka hoito kesti 18 kuukautta, kupan täydellisestä paranemisesta ei ollut takuita.¹⁰² Salvarsan aiheutti myös joissakin potilaissa monenlaisia oireita, kuten kuumetta, pahoinvointia, ripulia, oksentelua, kouristuksia ja tiedottomuutta. Sattuipa joukkoon muutama kuolemantapauskin.¹⁰³ Professori Paavo Pirilä (1883–1957) kuitenkin muistutti, että: ”käytettynä yhdessä elohopeahoidon kanssa pystyy aikanaan saamaan suurempia ja nopeampia paranemisen mahdollisuuksia työn pitkällisen ja vaikean taudin kulussa.”¹⁰⁴ Vuonna 1912 Ehrlich kehitti helppokäyttöisemmän Neosalvarsanin.¹⁰⁵ Koska Neosalvarsan ei ollut teholtaan edeltäjänsä parempi, lääkärit palasivat pian takaisin Salvarsanin käyttöön yhdessä elohopeahoidon kanssa.¹⁰⁶

Vuonna 1921 Robert Sazerac (1875–?) ja Constantin Levaditi (1874–1953) keksivät vismuttiyhdisteen tehoavan kuppabakteeriin.¹⁰⁷ Ensimmäisen vaiheen kuppahoito kesti noin kolme kuukautta ja toinen vaihe 10–12 kuukautta. Kolmannen vaiheen kupan eteneminen saatiin pysäytettyä ja joitain sairauden muutoksia korjattua.¹⁰⁸ Vismuttia voitiin antaa myös heikkokuntoisille, elohopeaherkille sekä pitkäaikaishoitoa saaville potilaille.¹⁰⁹ Uusi hoito sai eniten kannatusta synnyntänsä kupan hoidossa: raskaana olevat kuppaa sairastavat äidit hoidettiin ennen viidettä raskauskuukautta, kuppa ei tarttunut lapseen.¹¹⁰ Kuppaa hoidettiin Suomessa seuraavan 20 vuoden ajan Salvarsan- ja vismuttiruiskesarjoilla.¹¹¹ Kupan paranemismahdollisuudet olivat jo 1920-luvulla hyvät, jos hoitoon hakeuduttiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Hoidon epäonnistuminen johtui siitä, ”että potilas ei noudata lääkärin ohjeita vaan pitää itseään terveenä ja keskeyttää hoidon”.¹¹²

Sukupuolitautilin määrä pysyi Suomessa melko tasaisena toisen maailmansodan alkuaikoihin saakka, jolloin ilmeni jyrkkä nousu tautitapausten lukumäärässä.¹¹³ Tartuntamäärien nousu aiheutti Suomessa muutamia lakiuudistuksia. Vuonna 1935 alkoi uudelleen keskustelu prostituutioon liittyvän lainsäädännön uudistamisesta, sillä irtolaislaki ja asetus kuppatautilin vastustamisesta eivät sisältäneet juurikaan määräyksiä seksityöläisten auttamisesta. Osa keskusteluun osallistuneista oli huolissaan naisten turvallisuudesta ja koskemattomuudesta, sillä lakia valvoivat miespuoliset poliisit ja ”monenlaiselle mielivallalle tarjoutuu tilaisuus.”¹¹⁴ Prostituutioon nähtiin johtuvan työttömyydestä, yhteiskunnallisen avustuksen niukkuudesta ja naisammattien matalapalkkaisuudesta, jotka ”pakottavat naisia joukoittain hankkimaan ansiota joko kokonaan tai osittain epäsiivellisen keinoin.”¹¹⁵ Osa vastusti poliisiviranomaisten organisoimia lääkärin pakkotarkastuksia. Jos seksityöläinen sai hankittua itselleen työpaikan, hän ei usein päässyt keskellä päivää ja tuntikausien jonottamista vaativiin tarkastuksiin. Tästä seurasi poliisin tekemä nouto ilmoitetusta asuin- tai työpaikasta. Noudot merkitsivät yleensä häätöä ja työpaikan menetyksen. Osa kritisoi myös sitä, että vain avioliitto päätti poliisien säännölliset tarkastukset.¹¹⁶ Irtolaislaki uudistettiin vuonna 1937. Laki määräsi, että irtolaisia oli ”autettava vapautumaan epäedullisesta ympäristöstä sekä hankkimaan itselle sopiva asunto tai työ”. Lisäksi

irtolainen oli toimitettava kotipaikkaansa “saamaan sairaala- ja muuta hoitoa sekä tuettava ja ohjattava muilla sopivilla keinoilla säännölliseen ja kunnialliseen elämään.”¹¹⁷

Syfilistapaukset näyttävät olevan leviämään päin.

— —
Samoin muut sukupuolitaudit eri maissa. —
Kansainliitto lutkii asiaa.

— —
Tarmokkaat ja järjestelmälliset toimenpiteet
välttämättömiä.

Kuva 3a (vas.). Yhteiset juoma-astiat saattoivat levittää välillisesti kuppaa. Kuva: Kisakenttä. Ruumiillisen kasvatuksen äänenkannattaja, 15.3.1911, 11, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/85834?page=11>; Kuva 3b (oik.). Sanomalehdet uutisoivat kupan jälleen levinneen. Kuva: Suomen Sosiaalidemokraatti, 28.03.1931, 7, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1314562?page=7>.

Hallitus uudisti vuonna 1938 myös sukupuolitautilakia. Laki perustui pitkälti Ruotsin vastaavaan lakiin. Sukupuolitautilien hoitokustannukset jaettiin nyt valtion ja kunnan kesken. Hoitokustannusarvio oli 1,6 miljoonaa markkaa. Sukupuolitautiin sairastunut henkilö hoidettaisiin tarvittaessa pakolla, sillä näin ehkäistäisiin tehokkaasti jatkotartuntojen syntymistä.¹¹⁸ Tärkeään asemaan lakiehdotuksessa nousi myös tartuntalähteen selvittäminen: vain kolmannes potilaista tosin pystyi tai suostui ilmoittamaan tartunnan lähteensä.¹¹⁹ Lain mukaan lääkintöhallitus pystyi vaatimaan kuntaa tai kaupunkia perustamaan sekä ylläpitämään sukupuolitautilien hoito- ja tarkastuspoliklinikoita.¹²⁰ Klinikoiden perustettiinkin 16:een kaupunkiin ja neljään kauppalaan.¹²¹

Lasten sukupuolitaudit nousivat esiin 1930-luvun kuppakeskustelussa. Kuppatautiin saattoi siirtää myös lapsille, jolloin ”isien synnit” periytyvät konkreettisesti myös kuppiaan sairastuneelle lapselle.¹²² Tohtori Eero Uroma (1909–1983) toteaa: ”Jos kuppataudin kiros kohdistuisi vain henkilöihin, jotka itse tavalla taikka toisella ovat sen itselleen hankkineet, niin voisimme ajatella olevan oikein ja kohtuulista, että syyllinen saa kärsiä rangaistuksensa, mutta murheellisempaa on, että tauti ei jätä rauhaan edes vastasyntyneitäkään.”¹²³ Ilman äidin hoitoa kolmannes synnyneistä kuppaa sairastavista lapsista menehtyi, ja elävinä syntyneistä kaksi kolmasosaa sai itselleen synnyneisen kuppataudin. Synnyneistä kuppatautiin sairastavista lapsista kuitenkin joka kolmas menehtyi jo alle vuoden ikäisenä.¹²⁴ Synnyneistä kuppaa sairastavat lapset kehittyvät ”ruumiillisesti että henkisesti huomattavasti hitaammin kuin terve lapsi.” Lapsen ihossa on samanlaisia ihottumia kuin kuppatautiin sairastavilla aikuisilla. Synnyneistä kuppaa sairastavilla on ”usein krooninen nuha, huonon kuulo ja huono näkö. Kuppaa aiheuttaa luiden epämuodostumia ja hampaiden kehityshäiriöitä.”¹²⁵ Kupan perinnöllisyyden vuoksi useat lääkärit katsoivat, ettei aktiivista kuppaa sairastava saisi mennä

naimisiin.¹²⁶ Uusi avioliittolaki, joka astui voimaan vuoden 1930 alussa, kielsi tarttuvalla asteella olevan sukupuolitautia sairastavien avioliitot.¹²⁷

Nuorison seksuaalivalistustyön merkityksestä alettiin keskustella 1930-luvulla, sillä ilman valistusta he ”helposti joutuvat suuren vaaran alaisiksi.”¹²⁸ Valistuksen antamista tytöille ja nuorille naisille ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä Suomessa ajateltiin vielä yleisesti, että: ”kunniallisuuteen kuuluu täydellinen tietämättömyys sukupuolitautien olemassaolosta ja niiden nimenkin mainitseminen oli vältettävä asia.”¹²⁹ Professori Taavetti Laitisen (1866–1941) mielestä nuorten seksuaalivalistus kuului koulun tehtäviin. Valistuksessa tuli Laitisen mukaan tuoda voimakkaasti esille synnynnäisen kupan mahdollisuus.¹³⁰ Tohtori Eero Uroman mukaan koulun lisäksi myös vanhempien tulisi valistaa jälkikasvuun, ”ettei heidän tarvitsisi itse hankkia näitä tietoja usein ehkä raskaisten kokemusten tietä.”¹³¹ Nuorison valistamisen tärkeys konkretisoitui Suomessa 1940-luvun puolivälin jälkeen, sillä kuppaan sairastuneista oli melkein puolet 20-vuotiaita tai sitä nuorempia. Esimerkiksi keväällä 1946 Helsingin poliisi kirjasi 70 nuoren naisen saamaa kuppatautia, jotka oli saatu ulkomaisilta merimiehiltä: ”Nylon-sukat, suklaa ja kahvi ovat houkutteleet lukuiset nuoret tytöt vieläpä koulutytötkin vieraisiin laivoihin kyläilemään.”¹³²

Kuppaa saattoi sairastaa tietämättään. Erityisesti naisilla kupan ensihaavaumat saattoivat jäädä helposti kokonaan huomaamatta, jos taudin seuraavat oireet olivat lieviä. Lisäksi piilevän kupan aiheuttamat oireet olivat toisinaan hyvin epämääräisiä. Esimerkiksi lääkärin vastaanotolle tullut eräs 32-vuotias nainen valitti pistoksista hartioissa ja vatsassa, yleistä väsymystä, huonoa unta, hengenahdistusta, pään raskautta ja hermostuneisuutta. Verikoe paljasti naisen sairastavan kuppaa, josta hän ei itse ollut tietoinen.¹³³ Suomessa aloitettiin 1930-luvun puolivälin jälkeen kupan seulonnan joukkotutkimuksia. Helsingin yliopiston sisätautien poliklinikalla päätettiin ottaa verikoe kaikista potilaista. Vuosina 1936–1937 löydettiin 387 kuppaa tietämättään sairastavaa henkilöä.¹³⁴ Seulontaa tehtiin esimerkiksi myös vapaaehtoisista terveistä verenluovuttajista, ja 160 000 tutkitusta löydettiin 1 200 kuppasairasta.¹³⁵ Kuppaseulonnat haluttiin ulottaa pian raskaana oleviin naisiin, sillä ”kuppataudin vastustamisessa tärkein ja ensimmäinen tehtävä kansanterveyden ja väestöpolitiikan kannalta katsottuna on synnynnäisen syfiliksen ehkäisy.”¹³⁶ Vuodesta 1944 lähtien Suomessa äitiys- ja lastenneuvoloissa oli mahdollista antaa ilmainen verikoe piilevien sukupuolitautien toteamiseksi. Vapaaehtoiseen verikokeeseen suostui vuonna 1947 vain noin puolet äitiys- ja lastenneuvoloiden palveluita käyttävistä äideistä.¹³⁷ Tohtori Väinö Pensala (1912–1981) kirjoittikin varsin turhautuneena: ”on ihmeellistä, ettei kaikille äideille ole tulevan lapsensa terveys niin kallisarvoinen asia, että antaisivat ottaa itsestään pienen, täysin vaarattoman verikokeen.”¹³⁸ 1940-luvun lopulla kuppaa sairastavia lapsia syntyi vuosittain noin 200.¹³⁹

Vuonna 1928 Alexander Fleming (1881–1955) löysi sattumalta *Penicillium notatum* -homeen erittämää ainetta, joka esti bakteerien kasvun. Vuonna 1939 Howard Florey (1898–1968) ja Ernst Chainin (1906–1979) kehittivät homeesta rokotteen, jonka käyttö levisi vähitellen eri puolille maailmaa.¹⁴⁰ Penisilliinihoito oli tehokas myös kupan hoidossa, ja usein tartuntaketju saatiin pysäytettyä. Hoito tehoi myös kolmannen vaiheen kuppaan.¹⁴¹ Kokemukset penisilliinin kätöstä Suomessa olivat hyviä.¹⁴² Professori Karl-Olof Renkonen (1905–1986) kuitenkin totesi, että: ”Suomessa ei lääkärikunnallamme ole ollut paria erikoistapausta lukuun ottamatta tilaisuutta käyttää penisilliiniä. Valitettavasti näyttää siltä, että vielä pitkiin aikoihin emme voi ajatella valmistavamme sellaisia penisilliinimääriä, että ne riittäisivät yleishoitoon.”¹⁴³ Penisilliinihoito annettiin Suomessa ensin vain synnynnäisen kupan hoidossa,¹⁴⁴ sillä penisilliinin hinta pysyi vuosia huomattavan korkeana.¹⁴⁵ YK lahjoitti Suomelle vuonna 1949 yli 6 miljardia penisilliiniyksikköä, joka riitti noin 200:n kuppaa

sairastavan äidin ja tämän kantaman lapsen hoitoon.¹⁴⁶ Valvonnan, säädösten sekä tehokkaiden lääkehoitojen avulla kupan leviäminen saatiin viimein kuriin.¹⁴⁷

Pelko, häpeä, salailu ja epäily

Suomen terveydenhuollon ammattilaiset osallistuivat aktiivisesti sanoma- ja aikakauslehdissä käytyyn kuppakeskusteluun. Kuppaa käsiteltiin sekä valtakunnallisissa että paikallislehdissä. Paikallislehdissä uutisointi painottui niihin alueisiin, joissa kuppaa sairastettiin paljon. Kansa pystyi seuraamaan kupan leviämistä sanomalehtien sivuilta 1800-luvun puolivälistä lähtien. Tietoja lehdistölle antoivat lääkintöhallitus, kuvernöörit, piirilääkärit ja kruununnimismiehet. Viranomaisilta peräisin oleva uutisointi oli hyvin ytimekästä ja täsmällistä: artikkelissa kerrottiin kupan esiintymisalue ja sairastuneiden määrä.¹⁴⁸ Toisinaan kerrottiin piirilääkäreiden tekemistä kuppataarkastuksista, joissa ei kuppaa ollut tavattu.¹⁴⁹ Sanomalehdistö julkaisi myös läänikohtaisia vuositilastotietoja sairashuoneissa hoidetuista kuppataapauksista. Sukupuolitautien määriä verrattiin ahkerasti muihin Euroopan maihin: Esimerkiksi vuonna 1935 Helsingissä oli kuppatauteja ”kahdeksan kertaa niin paljon kuin Tukholmassa.”¹⁵⁰

Maalaispitäjissä tieto kuppaan sairastuneista levisi nopeasti, ja toisinaan kuppataartunnoista kirjoittivat sanomalehtiin myös paikalliset. Tyyliään kirjoitukset muistuttivat kuitenkin enemmän juoruja: ”kuppatautia on ilmaantunut - - erääseen akkaan niin pahasti, että wiipyi parannuksilla läänin sairaalassa neljättä kuukautta; hänen luullaankin sitä itsessään salanneen kuukaus-määrän.”¹⁵¹ Yleensä kupan tartuttajan henkilöllisyys kerrottiin vain silloin, jos siihen oli hyvä syy. Tartuttajan nimi päädyttiin julkaisemaan esimerkiksi tapauksessa, jossa kuppari oli tartuttanut kuppauksarvillaan liki 60 henkilöä ennen kiinnijäämistään.¹⁵²

Sukupuolitauteihin ja erityisesti kuppaan liittyi vahvasti häpeän tunteita. Häpeän syvyys konkretisoituu esimerkiksi tallinnalaisen saarnaaja Petrus von Hallen päiväkirjamerkinnässä vuodelta 1535, jossa hän kirjoittaa tuntevansa olonsa niin onnettomaksi, että hän aikoi pyytää Jumalaa antamaan hänen kuolla Tallinnassa silloin riehuneeseen ruttoon.¹⁵³ Osa kuppadiagnoosin saaneista päätyi itsemurhaan.¹⁵⁴ Kirkko tulkitsi kaiken avioliiton ulkopuolisen seksin synniksi ja kuudennen käskyn rikkomiseksi. Papiston silmissä kuppa oli oikeudenmukainen rangaistus synneistä.¹⁵⁵ Sopivaa oli, että synnin merkit myös ilmestyivät näkyviin niihin osiin kehoa, jolla syntiä oli tehty.¹⁵⁶ Kuppataudin torjunnan kehnon menestyksen suurimpana syynä pidettiin jo 1700-luvulla sitä, että tartunnan saaneet häpesivät ilmoittaa sairastumisestaan.¹⁵⁷ Kuppaan sairastuneet nähtiin moraalittomina, siveettöminä ja haureellisina.¹⁵⁸ Kuppaan sairastuneet miellettiin myös likaisiksi, ja Suomessa puhuttiinkin yleisesti kupan saastuttamista henkilöistä.¹⁵⁹ Suomessa keskusteltiin vielä 1940-luvulla uskonnollisissa piireissä siitä, oliko kupasta oikeus puhua muuna kuin synnin palkkana.¹⁶⁰

Tartunnan häpeä johti toisinaan valheisiin ja kuppataarkastusten pakoiluun, ja näistä kirjoitettiin toisinaan myös sanomalehdissä. Esimerkiksi eräs Kuolajärvellä sijaitsevan ruukin työmies oli yrittänyt salata sairautensa väittäen sitä syyhelmäksi, mutta oli lopulta tunnustanut poliisikuulustelussa saaneensa kupan edeltävänä syksynä.¹⁶¹ Lääkintäviranomaiset olivat huomanneet, että: ”maaseudulla asuvat potilaat eivät usein käänny paikkakunnan oman lääkärin puoleen, koska he pelkäävät, että heidän säännölliset käyntinsä tämän luona antavat aiheutta juoruihin. He menevät sen tähden mieluummin lähimpään kaupunkiin tai naapurikuntaan, kiertelevät eri lääkärin luona ja keskeyttävät usein hoidon, kun vain taudin näkyvimmat oireet ovat hävinneet.”¹⁶² Lääkärit raportoivat myös siitä, että lääkärin luokse sukupuolitarkastukseen ja hoitoon tulleet olivat antaneet virheellisiä henkilötietoja ja asuinpaikkoja. Häpeän lisäksi pitkät ja kaukana kotoa annettavat hoitojaksot saattoivat tosin vaikuttaa

siihen, ettei maaseudun väki lähtenyt tarkastuksiin ja hoitoon vilkkaina työaikoina kovinkaan innokkaasti.¹⁶³ Hoitoon hakeutumisen viivästyminen pelotti muita yhteisön jäseniä. Eräs lukija kirjoitti uhkauksen nuorisolle: ”Tautia sairastavat eivät ole ryhtyneet mihinkään toimiin taudin ehkäisemiseksi - elleivät heti turvaudu lääkärin apuun, tulevat wiranomaiset sekaantumaan asiaan ja silloin tulevat nimetkin, ja kaikki julki.”¹⁶⁴ Kun kupan levittäminen määriteltiin rikokseksi, tämä luultavasti lisäsi kupan hoidon pakoilua ja laiminlyöntiä.¹⁶⁵

Kupan pelko johti monenlaiseen käytökseen. Muutama piirilääkäri raportoi sairaalloisesta kuppapelosta eli syphilophobiasta kärsivistä, jotka saattoivat tulla lääkärin vastaanotolle päivittäin tarkastuttamaan itsensä. Toisinaan kuppatautitarkastukseen saavuttiin perhekunnittain, jos jossakin pitäjässä huhuttiin olevan kuppaa liikkeellä. Jotkut pelkäsivät rokotusten levittävän kuppaa ja kieltäytyivät tuomasta lapsiaan rokotettavaksi. Kupan pelko johti myös virheellisiin kuppatautien ilmoituksiin ja lukuisin turhiin lääkärintarkastuksiin. Toisinaan aivan viattomia ihmisiä syytettiin kuppiaan sairastumisesta.¹⁶⁶ Näistä huhuista kirjoitettiin toisinaan myös sanomalehdissä. Valheellisten juorujen levittämisestä saattoi saada kunnianloukkaustuomion, kuten seuraava esimerkki osoittaa: ”Nämä huhut osoitettiin sittemmin lääkärintodistuksilla perättömiksi. - - vastaajat tuomittiin toinen 40 ja toinen 50 mk:an sakkoon sekä suorittamaan kantajille oikeudenkäyntikulut.”¹⁶⁷ Myös eräs Petäjaveden kuntakokouksen puheenjohtaja määrättiin ”100 mk:n sakkoon ja suorittamaan oikeuskuluja 140 mk siitä kun hän oli lewitännyt huhua.”¹⁶⁸ Kupan tartuttamisen pelko saattoi johtaa myös siihen, ettei kuppiaan sairastunut uskaltanut koskaan naimisiin.¹⁶⁹

Sukupuolitautiin sairastunut halusi eroon taudista ja sen oireista.¹⁷⁰ Häpeän vuoksi kuppaa yritettiin parantaa itse ”kaikenlaisilla myrkyillä”. Toisinaan turvauduttiin esimerkiksi puoskareiden palveluksiin huonoin tuloksiin: ”kun ’Korven tohtorin’ hoitamat potilaat hawaitsivat tautinsa yhä pahenewan, kääntyivät he lopuksi lääkärin puoleen.”¹⁷¹ Lääkärit kertoivat erityisen vaarallisesta kansan uskomuksesta, että kupasta ajateltiin paranevan itse, jos kupan sai tartutettua neitsyeen tai tarpeeksi moneen muuhun ihmiseen.¹⁷² Osa kansasta pelkäsi vielä 1920-luvulla, että tippuri ja pehmeä sankkeri muuttuisivat itseksensä kuppataudiksi. Ei tosin ollut tavatonta, että nämä sukupuolitaudit esiintyivät yhdessä.¹⁷³ Sukupuolitautiin sairastunut saattoi turhautua hoidon tehottomuuteen ja hoidon pitkään keston.¹⁷⁴ Lisäksi erityisesti elohopeahoidot olivat monille potilaille varsin tuskallisia.¹⁷⁵ Pitkään uskottiin myös siihen, ettei kuppa tartu, jos ”henkilössä ei ole mitään selviä oireita.”¹⁷⁶

Sukupuolitautiin sairastunut ei ollut sairautensa kanssa yksin, sillä sairastuminen merkitsi myös erottautumista kollektiivisesta yhteisöstä. Kuppiaan sairastuminen kertoi moraalittomasta elämäntavasta, ja häpeä tästä tuli koko sairastuneen perheen ylle.¹⁷⁷ Kuppiaan sairastuneen odotettiin olevan varoivainen, ettei hän levittäisi kuppaa eteenpäin esimerkiksi kosketuksen, suudelman, parturikäynnin tai ruokailun ja peseytymisen yhteydessä.¹⁷⁸ Epäily tai huhu saattoivat aiheuttaa muissa välttelevää käytöstä.¹⁷⁹ Lehdissä myös varoiteltiin kupan leviävän salakavalasti: ”syy tämän taudin suureen lewenemiseen on se että tahtovat kaikin tawoin salata sitä, jonka vuoksi se pääsee niin suureen valtaan.” Yhteisö tarkkaili siksi jäsentensä toimia tarkasti ja ilmoittivat kuppapääilyksistä viranomaisille ”ennen kuin itse tarttuivat siihen.”¹⁸⁰ Sukupuolitauteihin liittyi pelko myös taudin näkymisestä ja tunnistamisesta ulkoapäin.¹⁸¹ Pitkälle kehittynyt kuppatauti runteli sairastuneen ulkomuodon, mikä sai ihmiset pelkäämään ja karttamaan heitä. Sairastuneiden sijoittaminen ”hoitolaitoksiin ei ensi sijassa johtunut pyrkimyksestä helpottaa heidän oloaan ja saada parannusta heidän vaivoilleen, vaan se johtui pyrkimyksestä poistaa heidät kauhistuttamasta ja mahdollisesti tartuttamasta tai muuten vahingoittamasta terveitä ihmisiä.”¹⁸² Suomessa kuppasairaita hoidettiin lisäksi erillään muista potilaista. Osasyynä lienee ollut se, ettei muiden potilaiden tarvinnut olla tekemisissä moraalittomiksi, siveettömiksi ja haureelliseksi leimattujen kuppapotilaiden kanssa. Sanoma- ja aikakauslehdissä

muistutettiin kuitenkin ajoittain siitä, että sairastuneista noin 20–25 prosenttia oli saanut kuppataartunnan ilman omaa syytään.¹⁸³ Siksi ”siiveellisyttä ei saa tuomita taudin leviämisen mukaan. Koko kyläkunnat voivat todellakin joutua tämän taudin waltaan ainoastaan muutaman siiveellisen rikoksen tähden.”¹⁸⁴

Loppupäätelmät

Kuppa oli yhteiskunnalle taloudellinen, sairaanhoidollinen ja moraalinen taakka. Tämä näkyi myös lehdistössä käydyssä kuppakeskustelussa, joka rakentui kolmen teeman ympärille: kuppa lainsäädännössä, kuppa terveydenhoidossa ja kuppa sosiaalisena sairautena. Kupan torjumiseksi laadittiin monia asetuksia, määräyksiä, ohjeita ja lakipykälää, joita päivitettiin Suomen lääkintäviranomaisten näkemysten mukaisesti. Sukupuolisairauksista johtuvat kulut söivät merkittävän osan valtion kassasta. Ohjesääntöisestä prostituutiosta käyty julkinen keskustelu nousi merkittävimmäksi moraalikeskustelun aiheeksi. Kuppapotilaat työllistivät terveydenalan ammattilaisia ja kuormittivat Suomen sairaudenhoitoa. Lääkärit hoitivat kuppaan sairastuneita potilaita veneeristen tautien laitoksissa rajuilla raskasmetallihoidoilla ilman paranemisen lupautusta. Vaikka viranomaiset tiesivät, että kuppataarkastukset eivät tuottaneet toivottua tulosta, niitä jatkettiin sinnikkäästi aina 1930-luvulle saakka. Paul Ehrlichin vuonna 1909 keksimästä Salvarsanista ei saatu suurista toiveista huolimatta kupan kertapistoksena parantavaa lääkettä. August Wassermanin keksimä verikoe osoittautui tärkeäksi keinoksi vähentää perinnöllistä kuppaa sairastavien lasten määrää. Kuppa vaikutti ratkaisevalla tavalla yksilön elämään, käyttäytymiseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Sukupuolitautina kuppa oli erittäin stigmatisoiva sairaus, joka ulottui myös sairastuneen perheeseen sekä paikallisyhteisöön. Sairastuneelta vaadittiin yksilön vastuuta oman ja ympäröivän yhteisönsä turvallisuudesta. Tartuntalähteiden jäljitys, kuppaseulonnat sekä kupan parantava penisilliinihoito tyrehtyttivät viimein kuppakeskustelun 1940-luvun loppupuolen Suomessa.

- ¹ Eräs Siperiaan karkotettu "valtiollinen" kuvailee karkotettujen oloja. "Karkotettujen olot," *Helsingin sanomat*, 19.10.1906, 6, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/764038?page=6>.
- ² Arno Forsiuksen kotisivut ovat osoitteessa <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/syfilis.html>.
- ³ Mika Kallioinen, *Rutto & rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa* (Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 2005), 65.
- ⁴ Arno Forsius, *Kuppataudin historiaa*, Luettu 26.10.2022, <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/kuppaend.html>.
- ⁵ Oiva Turpeinen, *Kuppa. Kuninkaan ja kerjäläisen vitsaus* (Somero: Amanita oy, 2012), 22, 25.
- ⁶ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- ⁷ Turpeinen, *Kuppa*, 25.
- ⁸ Kallioinen, *Rutto*, 65–66.
- ⁹ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- ¹⁰ Agneta Rahikainen, *Smittans rike. Om syfilis i konst, kultur och kropp* (E-kirja, Natur & Kultur 2021), Smärtans rike.
- ¹¹ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- ¹² Heikki Vuorinen, *Tauti(n)en historia* (Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 2002), 146.
- ¹³ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- ¹⁴ Vainio-Korhonen, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018), 200.
- ¹⁵ Forsius, *Pehmeä sankekeri eli ulcus molle*, Luettu 26.10.2022, <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/ulcusmol.htm>.
- ¹⁶ Kallioinen, *Rutto*, 43.
- ¹⁷ Turpeinen, *Kuppa*, 41.
- ¹⁸ Vainio-Korhonen, *Musta-Maija*, 200.
- ¹⁹ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- ²⁰ Rahikainen, *Smittans rike*, Ett skepp kommer lastat.
- ²¹ Kallioinen, *Rutto*, 70.
- ²² Heikki Vuorinen, *Tautinen Suomi 1851–1865* (Tampere: Tampere University, 2006), 148–151.
- ²³ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- ²⁴ Turpeinen, *Kuppa*, 69.
- ²⁵ Turpeinen, *Kuppa*, 164.
- ²⁶ Josef Pippingsköld, *Kupan, Pahan taudin eli Fransuusin tundemisesta ja välttämisestä*, vuoden 1814 Almanakan liitekirjoitus, Vanhan kirjasuomen korpus: Almanakka 1814. (Helsinki: Kotimaisten kielten keskus), Luettu 26.10.2022, https://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/almanakka/kirjoitus1814_rdf.xml.
- ²⁷ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- ²⁸ Turpeinen, *Kuppa*, 48, 51.
- ²⁹ Vuorinen, *Tautinen*, 93–94.
- ³⁰ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- ³¹ Rahikainen, *Smittans rike*, Ett skepp kommer lastat.
- ³² Vainio-Korhonen, *Musta-Maija*, 168–169, 177–178.
- ³³ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- ³⁴ Turpeinen, *Kuppa*, 42, 45.
- ³⁵ Frans Johan Rabbe, *Finlands Medicinal-Författningar IV 1846-1870* (Helsinki: J. C. Frenckell & son, 1874), 437–438, 440.
- ³⁶ Eero Uroma, "Vakava sana vakavasta asiasta. Alkoholi edistää sukupuolitautien leviämistä," *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.9.1943, 232–233, Kansalliskirjaston digitoituidut aineistot, lukurajoitus.
- ³⁷ Vuorinen, *Tautinen*, 78.
- ³⁸ Rabbe, *Finlands*, 440.
- ³⁹ "Wirallinen osasto," *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 23.9.1875, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/418846?page=1>.
- ⁴⁰ "Summallinen luettelo Suomen potilas-laitoksissa olleista sairaista w. 1858," *Suomen Julkisia Sanomia*, 7.11.1859, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/471654?page=3>.
- ⁴¹ "Summittainen luettelo Suomenmaan sairashuoneissa olleista ja hoidetuista sairaista w. 1870," *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 17.10.1871, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/418785?page=1>; "Summittainen luettelo sairashoitolaitoksiin Suomessa otetuista sairaista w. 1876," *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 16.10.1877, 1, Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/764038?page=6>.
- ⁴² "Lähetyksiä," *Savo*, 5.9.1879, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/483136?page=2>.
- ⁴³ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- ⁴⁴ "Wirallisia ja laillisia julistuksia," *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 16.11.1875, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/418943?page=3>.
- ⁴⁵ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- ⁴⁶ "Virallinen osasto," *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 1.9.1874, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1116830?page=1>.
- ⁴⁷ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.

- 48 “Ohjesääntöinen haureus,” *Päivän Uutiset*, 29.5.1888, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/69670?page=2>.
- 49 Antti Häkkinen 1995, *Rabasta vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939* (Helsinki: Otava, 1995), 218.
- 50 *Ruotsin Waltakunnan laki, Hyväksytty ja noudatettavaksi otettu Waltiopäivillä vuonna 1734. Ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat voimassa Suomen Suuriruhtinaskunnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 54, 2. painos (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1885), 317.
- 51 “Siveellisyyskysymys pohjoismaissa,” *Päivän Uutiset*, 15.12.1889, 2–3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/472715?page=2>.
- 52 “Ristiriitaisuutta lakimääräyksissä,” *Aamulehti*, 29.3.1895, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/585681?page=1>.
- 53 Pirjo Markkola, *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002), 166, 186, 331–332.
- 54 Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- 55 “Prostituutioniasia Suomen lääkäriseurassa,” *Uusi Suometar*, 21.4.1888b, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/427412?page=1>.
- 56 “Prostituutioniasia,” *Uusi Suometar*, 27.2.1891, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/426480?page=2>.
- 57 “Kuppatautien vastustaminen,” *Uusi Suometar*, 8.9.1894, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/587294?page=2>.
- 58 “Kenen on maksuvelvollisuus?,” *Wiipurin Sanomat*, 20.1.1895, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/604599?page=3>.
- 59 “Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki,” *Suomen Wirallinen Lehti*, 30.12.1889, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/416630?page=1>.
- 60 “Tarttuuko taudit?,” *Mikkeli*, 8.2.1897, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/531864?page=3>.
- 61 “Parannuskeinoja nekin,” *Lappeenrannan Uutiset*, 10.11.1896, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/540453?page=3>.
- 62 “Kamalaa tilastoa,” *Suomalainen*, 13.9.1895, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/555640?page=2>.
- 63 “Saastuwa tauti kansassa,” *Savotar*, 14.2.1891, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/568476?page=3>.
- 64 “Jyväskylältä ja lähiseudulta,” *Suomalainen*, 13.1.1896, 2–3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/578148?page=2>.
- 65 “Syfilis-kongressi,” *Uusi Savo*, 30.1.1897, 3, Kansalliskirjasto digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/557924?page=3>.
- 66 “Sukupuolitaudit vaativat täydellistä valistustyötä,” *Eteenpäin*, 6.11.1931, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1814565?page=1>.
- 67 Eero Uroma, “Mitä jokaisen tulee tietää kuppataudista,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.6.1943, 173–178, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, lukurajoitus.
- 68 “Kulettaako ehtoolliskalkki tartuntaa,” *Suomen terveydenhoitolehti*, 1.4.1901, 62–64, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/878093?page=16>.
- 69 Uroma, “Mitä jokaisen tulee tietää,” 175.
- 70 “Muutamia kohtaloita lääkärin näköpiiristä,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.6.1943, 172–173, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, lukurajoitus.
- 71 “Kodin lääkärikirja,” *Aamulehti*, 4.11.1905, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/608911?page=1>; ”Kodin lääkärikirja,” *Maaseudun Tulevaisuus*, 21.9.1939, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1128980?page=3>.
- 72 “Tarttuvista sukupuolitaudeista ja niitten ehkäisemisestä,” *Uusi Suomi*, 21.10.1923, 12, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1505700?page=12>.
- 73 ”Terveysopillista kirjallisuutta,” *Uusi Suomi*, 15.5.1927, 15, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1704989?page=15>.
- 74 “Onnistunut koe,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.7.1903, 127, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/878118?page=33>.
- 75 “Lääketieteellinen merkkitapaus,” *Uusi Suometar*, 13.8.1903, 5, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/798709?page=5>.
- 76 Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- 77 “Kuppataudin mikrobi keksitty,” *Wiipuri*, 18.5.1905, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/788443?page=3>.
- 78 “Uusi tieteen voitto,” *Helsingin Sanomat*, 23.5.1905, 6, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/759556?page=6>.
- 79 Forsius, *Kuppataudin historiaa*.

⁸⁰ Turpeinen, *Kuppa*, 143.

⁸¹ “Kuppatauti voitettu,” *Uusi Suometar*, 17.5.1906, 6, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/799397?page=6>.

⁸² “Ilo ennenaikainen,” *Uusi Suometar*, 10.6.1906, 5, Kansalliskirjasto digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/799417?page=5>.

⁸³ “Lyhyitä uutisia,” *Länsi-Suomi*, 26.10.1907, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/667770?page=3>; “Ohjesääntöisen prostitutsionin lakkauttaminen,” *Uusi Suometar*, 11.3.1908, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/800002?page=3>; “Kuppataudin parantaminen,” *Keski-Suomi*, 4.7.1908, 3 Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1047680?page=3>.

⁸⁴ “Tohtori Henrik Bergin siiveellisyysitelmät,” *Kotimaa*, 2.10.1906, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/655544?page=3>.

⁸⁵ Valkonauha oli kansainvälisen Woman’s Christian Temperance Union -nimisen järjestön suomalainen osasto, joka perustettiin vuonna 1904. Järjestön tavoitteena oli vastustaa siveettömyyttä, ajaa raittiutta ja parantaa naisten asemaa. Markkola, *Synti ja siveys*, 189–190.

⁸⁶ Suomen Naisasialiitto unioni erkaantui Suomen Naisyhdistyksestä vuonna 1892. Unioni ajoi samoja asioita kuin Naisyhdistys. Jämbäck Eija, *Naiset valistuksen viritäjinä. Suomalaisen Konditoria -liiton rabastolahjoittajien ja kunniajäsenen elämäkerrasto* (Helsinki: Yliopistopaino, 2008), 10, 63.

⁸⁷ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.

⁸⁸ “Ohjesääntöinen haureus poistettu,” *Kansan Tahto*, 21.5.1907, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/648145?page=2>.

⁸⁹ “Kuppatautien vastustaminen,” *Karjala*, 11.12.1907, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/646802?page=2>.

⁹⁰ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.

⁹¹ “Ehrlich-Hata 606,” *Helsingin Kuvalehti: kuvallinen aikakauslehti*, 15.9.1910, 230, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/872921?page=12>.

⁹² “Ehrlichin ‘606:n’ voittokulku,” *Turun Sanomat*, 25.8.1910, 4, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/769058?page=4>.

⁹³ “Ehrlich-hata, 606,” *Suomalainen kansa*, 21.9.1910, 5–6, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/700199?page=5>.

⁹⁴ “Ehrlichin ‘606:n’ voittokulku,” *Turun Sanomat*, 25.8.1910, 4.

⁹⁵ “Ehrlichin uusi kuppalääke,” *Sosialisti*, 10.9.1910, 7, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/718235?page=7>.

⁹⁶ “Nobel-palkinnon saanut professori Ehrlich keksinyt kuppatautilääkkeen. Kokeiden tulokset loistavat,” *Kansan Lehti*, 30.6.1910, 4, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/650058?page=4>.

⁹⁷ “Kampen mot syphilis,” *Österbottningen*, 3.12.1942, 4, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2273610?page=4>.

⁹⁸ “Ehrlich-hata 606,” *Rauman lehti*, 24.9.1910, 4, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/684612?page=4>.

⁹⁹ “Ehrlich-hata 606,” *Suomalainen kansa* 21.9.1910, 5–6, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma.

¹⁰⁰ “Uusi kuppataudin lääke,” *Kansalainen* 19.8.1910, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/644431?page=3>.

¹⁰¹ Turpeinen, *Kuppa*, 145.

¹⁰² “Kampen mot syphilis,” *Österbottningen*, 3.12.1942, 4.

¹⁰³ Turpeinen, *Kuppa*, 145.

¹⁰⁴ Paavo Pirilä, “Salvarsanin käytöstä Helsingin yleisen sairaalan dermatologisella osastolla,” *Duodecim* 28, 11 (1912): 541–556.

¹⁰⁵ “Kokeellisen lääketieteen tuloksia,” *Pirtti*, 31.1.1913, 5, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/785132?page=5>.

¹⁰⁶ “Lääketieteen kuuluisuuksia,” *Suomen Terveystieteiden lehti*, 15.2.1926, 25–26, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/878359?page=11>.

¹⁰⁷ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.

¹⁰⁸ Uroma, “Mitä jokaisen tulee tietää,” 178.

¹⁰⁹ Turpeinen, *Kuppa*, 149.

¹¹⁰ Claude Quérel, *History of Syphilis* (Oxford: Polity Press, 1992), 250.

¹¹¹ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.

¹¹² Risto Pätiälä, “Sukupuolitaudit,” teoksessa *Avoliitto-ongelmia*, toim. Leo Kaprio, Arvo Lehtovaara, Risto Pätiälä, Helvi Sipilä & Aarno Turunen, Akateeminen sos. dem. yhdistys (Porvoo: WSOY, 1948), 140–167.

¹¹³ “*Lex veneris*’ varsin tarpeellinen asiain parantamiseksi,” *Karjala*, 19.5.1937, 4, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2005058?page=4>.

- 114 “Irtolaislain uudistus,” *Suomen Sosiaalidemokraatti*, 2.4.1935, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1315990?page=3>.
- 115 “Naisirtolaisuus,” *Kansan Lehti*, 28.3.1935, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2001232?page=3>.
- 116 “Poliisin kirjoissa,” *Kansan Lehti* 30.3.1935, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2002384?page=3>.
- 117 “Uudistettu irtolaishuolto asettaa vaatimuksia irtolaislain soveltajille,” *Suomen Sosialidemokraatti*, 12.1.1937, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1316620?page=2>.
- 118 Turpeinen, *Kuppa*, 105–106, 109.
- 119 “Sukupuolitaudit vähentyneet viime vuosina maassamme,” *Laatokka*, 21.6.1951, 3.
- 120 “Veneristen tautien torjumisesta,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.5.1940, 92–95.
- 121 Eero Uroma, “Mitä uusi sukupuolitautilakimme sisältää,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.3.1943, 85–86.
- 122 “Suomen tulevia sukupolvia ajatellessa!,” *Karjalan Suunta*, 13.5.1937, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2012907?page=3>.
- 123 Uroma, “Mitä jokaisen tulee tietää,” 177.
- 124 Vainio-Korhonen, *Musta-Maija*, 112, 114.
- 125 Uroma, “Mitä jokaisen tulee tietää,” 177–178.
- 126 Lauri Mikkonen, *Mitä jokaisen tulee tietää sukupuolielämästä: rakkaus ja avioliitto* (Tampere: Tampereen työväen kirjapaino, 1931), 85.
- 127 “Uusi avioliittolaki!,” *Hämeen Sanomat*, 28.12.1929, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1530117?page=1>.
- 128 “Venerisiä tauteja torjumaan!,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.1.1937, 10–14, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/878471?page=14>.
- 129 Rouhunkoski, et al., *Perhekasvatusta tehostamaan*, 121.
- 130 Taavetti Laitinen, “Tarttuvien sukupuolitautiläsnen ehkäisemisestä,” *Duodecim* 34, 4 (1918): 71–97.
- 131 Uroma, “Mitä uusi sukupuolitautilakimme,” 86.
- 132 “Sukupuolitaudit vähennemässä. Käynnit ulkomaisissa laivoissa nykyisin nuorten tyttöjen vitsauksena,” *Sisämaa-Laatokka*, 23.7.1947, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1744140?page=3>.
- 133 Vihuri Maire, “Eräs salakavala vaarallinen tartuntatauti,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.6.1943, 168–171, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, lukurajoitus.
- 134 Erkki Leppo, “Synnynnäinen kuppatauti täydellisesti ehkäistävissä,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.3.1943, 82–84, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, lukurajoitus.
- 135 Karl-Olof Renkonen, “Bakteriologiset laboratoriot kansanterveyden kohottajina,” *Laatokka*, 3.9.1945, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1742274?page=3>.
- 136 Leppo, “Synnynnäinen kuppatauti,” 84.
- 137 Turpeinen, *Kuppa*, 113–114.
- 138 “Sukupuolitaudit vähentyneet viime vuosina maassamme. Jatkuvaan tautien vastustustyöhön kuitenkin edelleen aihetta,” *Laatokka*, 21.6.1951, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1743784?page=3>.
- 139 Mauri Rouhunkoski, Katri Bergholm, Sakari Härö, Leo Kaprio, Kaarina Kari, Martti Paloheimo, Lauri Pautola, Asser Stenbäck, Saima Tawast-Rancken & T. P. Virkkunen, *Perhekasvatusta tehostamaan: esitelmää nuorisolle sukupuolikiänsyymyksestä* (Helsinki: Opetusministeriö, 1949), 124, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2019-00017210>.
- 140 Arno Forsius, *Alexander Fleming (1881–1955) – penisilliinin keksijä*, Luettu 3.11.2022, <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/fleming.html>.
- 141 Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- 142 Ilmari Vartiainen ja Kari Kanerva, “Penisilliinihoito Suomessa v. 1946,” *Duodecim* 63, 12 (1947): 927–936.
- 143 Karl-Olof Renkonen, “Penisilliini ja sillä saavutetut hoidontulokset,” *Duodecim* 61, 7 (1945): 457–462.
- 144 “Sukupuolitaudit lisääntyneet Pohjoismaissa arveluttavassa määrin,” *Laatokka*, 15.6.1946, 4, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1742409?page=4>.
- 145 Sakari Härö, ”Synnynnäisestä ja muusta lapsilla todetusta syfiliksestä Suomessa,” *Duodecim* 66, 6 (1951): 375–391.
- 146 Turpeinen, *Kuppa*, 153–154.
- 147 Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- 148 “Mainittavia tapauksia kuvernööreiltä tulleiden ilmoitusten mukaan,” *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 9.3.1871, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/418802?page=1>.
- 149 “Turun kaupungin uutisia,” *Aura*, 13.07.1893, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/742411?page=2>.
- 150 “Kuppatauti,” *Uusi Suometar*, 3.11.1879, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/427805?page=2>.

- ¹⁵¹ “Kuppatautia on ilmantunut Isossakyrössä Waltaan ja Kuiwilan kylissä,” *Waaan Lehti*, 31.1.1881, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/458655?page=2>.
- ¹⁵² “Kuppatautia,” *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 01.11.1879, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/419066?page=2>.
- ¹⁵³ August Spindler, ”Geschichte der Syphilis in Reval,” *Archiv für Dermatologie und Syphilis* 128 (1921): 79–99, <https://doi.org/10.1007/BF01991495>.
- ¹⁵⁴ Rahikainen, *Smittans rike*, Syfilis och sedlighetsdebatt.
- ¹⁵⁵ Vainio-Korhonen, *Musta-Maija*, 10.
- ¹⁵⁶ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- ¹⁵⁷ Forsius, *Kuppatauti terveydenhuollon*.
- ¹⁵⁸ Vainio-Korhonen, *Musta-Maija*, 9–10.
- ¹⁵⁹ “Saastuwa tauti kansassa,” *Savotar*, 14.2.1891, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/568476?page=3>.
- ¹⁶⁰ Turpeinen, *Kuppa*, 161.
- ¹⁶¹ “Pohjanmaalta, Kuolajärvi,” *Liiitto*, 30.5.1907, 2, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/666950?page=2>.
- ¹⁶² FR. Hisinger, “Veneeristen tautien vastustaminen,” *Sairaanhoidtajalehti*, 1.5.1937, 156–161, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/857534?page=14>.
- ¹⁶³ Vuorinen, *Tautinen*, 156–157.
- ¹⁶⁴ “Huonosta ja siiveettömästä elämästä owat huonot seuraukset,” *Wuipuri*, 14.9.1904, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/788159?page=3>.
- ¹⁶⁵ Rahikainen, *Smittans rike*, Ett skepp kommer lastat.
- ¹⁶⁶ Vuorinen, *Tautinen*, 64.
- ¹⁶⁷ “Kaksi kunnianloukkajuttua,” *Tampereen Sanomat*, 28.3.1908, 4, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/728300?page=4>.
- ¹⁶⁸ “Kunnanpomo sai sakkoa suunsoitosta,” *Sorretun Voima*, 2.10.1912, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1293657?page=3>.
- ¹⁶⁹ Erkki Leppo, ”Synnyttäminen kuppatauti,” 83.
- ¹⁷⁰ Toni Haapa, Tarja Suominen ja Jari Kylmä, “Sukupuolitaudin saaminen ja hoito tartunnan saaneen kokemana,” *Tutkiva hoitotyö* 13, 2 (2015): 31–39.
- ¹⁷¹ “Sananen puoskareista ja puoskaroinnista,” *Rauman Lehti*, 6.10.1888, 1, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/53599?page=1>.
- ¹⁷² Vuorinen, *Tautinen*, 154.
- ¹⁷³ Yrjö Kulovesi, “Syfilis,” *Terveydenhoitolehti*, 15.8.1921, 92–94, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/878310?page=20>.
- ¹⁷⁴ Haapa, Suominen ja Kylmä, “Sukupuolitaudin saaminen,” 33.
- ¹⁷⁵ Forsius, *Kuppataudin historiaa*.
- ¹⁷⁶ “Veneeristen tautien torjumisesta,” *Suomen Terveydenhoitolehti*, 1.5.1940, 92–95, 94.
- ¹⁷⁷ Kallioinen, *Rutto*, 205, 215.
- ¹⁷⁸ Kulovesi, “Syfilis,” 94.
- ¹⁷⁹ Kallioinen, *Rutto*, 207.
- ¹⁸⁰ “Toimittajan muistutus,” *Sanomia Turusta*, 5.10.1858, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/482415?page=3>.
- ¹⁸¹ Haapa, Suominen ja Kylmä, “Sukupuolitaudin saaminen,” 32.
- ¹⁸² Gunnar Soinenen, “Suomen sairaalalaitoksen varhaisemmista vaiheista,” *Suomen punainen risti*, 1.12.1934, 191–195, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/1108000?page=5>.
- ¹⁸³ “Lääkäriseuran lausunto prostitutsioonikomitean mietinnöstä,” *Uusi Savo*, 22.9.1891, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/691817?page=3>.
- ¹⁸⁴ “Saastuwa tauti kansassa,” *Savotar* 14.2.1891, 3, Kansalliskirjaston digitaalinen kokoelma, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/568476?page=3>.